

Academic Articles

Received : 12 October 2023

Revised : 21 June 2024

Accepted : 24 November 2024

ภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสะท้อนจิตวิญญาณชุมชน
Endemic Wisdom Refection the Spirit Pandanus Odortissimus
Linn. Handcraft

อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน¹

Uthaiwan Prasongngoen

รัฐไท พรเจริญ²

Ratthai Porncharoen

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Decorative Arts, Silapakorn University

Corresponding author e-mail : uthaiwan.p@rmutp.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสะท้อนจิตวิญญาณชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อค้นหาและแปลความหมายของจิตวิญญาณจากนามธรรมสู่รูปธรรม ด้วยวิธีการสืบค้นข้อมูลผ่านงานวิจัย หนังสือ ตำรา บทสัมภาษณ์และการลงพื้นที่สำรวจลักษณะสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ภาคใต้ โดยการคัดเลือกพื้นที่ผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่มีมาอย่างต่อเนื่อง คือจังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง จังหวัดพังงา และนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) องค์ความรู้ในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นการนำวัสดุธรรมชาติที่พบมากในชุมชนและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มีกระบวนการทำให้เส้นเตยที่นำมาจักสานนั้นมีความเงางาม เหนียว และไม่ขึ้นราเหมาะสมกับสภาพอากาศของพื้นที่เป็นอย่างดี ด้วยวิธีการใช้ความร้อนไล่ความชื้น 2) การแปลความหมายของจิตวิญญาณชุมชนผ่านงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันผ่านคำสำคัญสรุปดังนี้ ความงามของงานหัตถกรรมเตยปาหนันถูกสร้างจากสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติตามสภาพแวดล้อมในรูปแบบของงานสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการใช้สอยตามกรอบของประเพณี วัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิตของชาวมุสลิม นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของการ

¹ นักศึกษาปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาการออกแบบผลิตภัณฑ์คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ร่วมแรงร่วมใจของคนในครอบครัวช่วยกันในกระบวนการของทำเส้นเตยปาหนัน การทำมาหากินสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องจนแพร่ขยายสู่เชิงพาณิชย์ทำให้เป็นที่รู้จักและยอมรับ การทำให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ถึงความสำคัญของจิตวิญญาณนี้ คือสิ่งสำคัญในการส่งต่อภูมิปัญญาได้นำไปใช้สืบต่อไป

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, เตยปาหนัน, จิตวิญญาณ, หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

Abstract

The study of Pandanus Odortisimus Linn. basketry handicraft wisdom the craftsmanship wisdom in Pa-Nan Pandanus weaving reflects the community spirit, with the objective to investigate and collect knowledge on Pandanus Odortisimus Linn. basketry handicraft wisdom to decode the meaning of spirit from abstract to tangible. The methodology involves data retrieval through research, books, textbooks, interviews, and field visits to examine the environment, lifestyle, and products in selected areas of continuous craft production of Pa-Nan Pandanus weaving in Southern Thailand, specifically in the provinces of Krabi, Trang, and Phang Nga, leading to the data analysis process divided into two parts: 1) Knowledge in the craft of Pandanus Odortisimus Linn. basketry handicraft wisdom involves using natural materials found abundantly in the community, processed to produce shiny, durable, and mold-resistant Pandanus Odortisimus Linn. threads well-suited to the local geographic conditions using heat to control moisture; and 2) Interpreting the meaning of community spirit through Pandanus Odortisimus Linn. craft highlights that the beauty of this craft stems from natural elements in the environment, creatively fashioned for practical use within the community's cultural and traditional framework and the lifestyle of the Muslim community. This instills pride and a collaborative spirit among family members in the crafting process, generating a sustainable income that extends to commercial recognition and acceptance. Importing the significance of this spirit to the younger generation is crucial for the perpetuation and application of this wisdom.

Keywords : Wisdom, Pandanus Odortisimus Linn, Spirits Pandanus Odortisimus Linn. Basketry Handicraft

1. บทนำ

งานหัตถกรรมจักสานเรามักพบว่าเป็นข้าวของเครื่องใช้ในประเพณี ของใช้ในครัวเรือน อุปกรณ์จับสัตว์น้ำหรืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการดำรงชีพ และแฝงไว้ด้วยความงามตามความเชื่อ งานหัตถกรรมจักสานจะแสดงออกถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของ ผู้คนและวัสดุที่นำมาสร้างงานผลิตภัณฑ์เพื่อใช้นั้นมาจากธรรมชาติและพบได้ในพื้นที่ เช่น บริเวณภาคใต้ มักพบงานหัตถกรรมจักสานจากเตยปาหนัน วัสดุมีความโดดเด่นสวยงาม (ซีเราะห์ สือรี, 2554) และพบมากตลอดชายฝั่งทะเล อันดามันและภาคใต้ตอนล่าง เตยปาหนันนิยมนำมาทำงานหัตถกรรมจักสาน เป็นเครื่องใช้สอยประจำวัน ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเตยปาหนันมีอยู่ในหลายพื้นที่ของภาคใต้ หากสืบสาวถึงที่มาของการเริ่มต้นงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันนั้นได้มีข้อมูลจากศูนย์ศิลปาชีพบันทึกไว้ว่า จักสานเตยปาหนันเริ่มต้นจากได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซีย ที่อพยพมาตั้งรกรากในประเทศไทย ทางตอนใต้ตั้งแต่จังหวัดนราธิวาส ยะลา ปัตตานี สตูล ตรัง กระบี่ และในยุค นั้นจะมีการค้าขายระหว่างพ่อค้าไทยกับพ่อค้าชาวอินโดนีเซียอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านภาคใต้เรียกพ่อค้า ต่างชาติ กลุ่มนี้ว่าแขกอินโดที่มักเดินทางโดยนำเรือมาเทียบท่าในทะเลอ่าวสิเกาแล้วขึ้นฝั่งนำผ้าปาเต๊ะ มาแลกเปลี่ยนกับขมูกยาของชาวบ้านฝั่งไทย แล้วนำขมูกยาที่ได้กลับไปขายในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่ง บางข้อมูลระบุว่า การสานเสื่อเตยปาหนันซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมน่าจะได้รับการถ่ายทอดวิธีการทำ มาจากพ่อค้ากลุ่มนี้เช่นกัน (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามใน ภาคใต้ของไทยนิยมใช้เสื่อในการปูนอน นำไปรองนั่งที่สุเหร่าและใช้เป็นเสื่อปูนอนของคู่บ่าวสาวที่จะ แต่งงานใหม่ โดยคู่บ่าวสาวจะต้องช่วยกันสานไว้หลายๆ ผืน เพื่อใช้รองแทนที่นอนในสมัยโบราณทำสืบทอดกันมาช้านาน เพราะในวรรณคดีไทยหลายเรื่องกล่าวถึงเรื่องราวของเสื่อปาหนันไว้ อีกทั้งยังใช้สำหรับการรับสมาชิกที่เพิ่งเกิดใหม่ของครอบครัวและไปจนถึงการนำเสื่อเตยปาหนันที่มีการสานแบบดั้งเดิมที่มี สีสันมาประดับประดาพิธีกรรมก่อนการฝังศพของชาวมุสลิมอีกด้วย

การทำหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันคือการสืบทอดองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษได้ส่งต่อจากการ สร้างและสะสมประสบการณ์จนเกิดเป็นงานที่มีคุณค่าผ่านจิตวิญญาณเพื่อให้ครอบครัว ลูกหลานและ ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญานั้น คือ การถนอมถนอมสิ่งที่เป็นประโยชน์ออกมาจากจิตใจ ประสบการณ์ ผ่านการลองผิดลองถูกมานับครั้งไม่ถ้วน ผ่านการคิดด้วยสติปัญญา นำสิ่งที่ถูกต้องมาการสร้าง มาสรร พร้อมกันกับหลักศีลธรรมที่เป็นความจริงแห่งชีวิต ที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมชุมชน (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2545) สิ่งสำคัญของการนำภูมิปัญญาไปต่อยอดให้เกิดรายได้ที่ ยั่งยืนคือการเข้าใจในแก่นแท้ขององค์ความรู้แห่งภูมิปัญญา รู้จักรักษาไว้และนำสิ่งใหม่มาพัฒนา ประยุกต์ขึ้นมาให้ตรงกับความต้องการของตลาด ด้านกระบวนการผลิตใช้การผลิตที่เป็นแบบภูมิปัญญา ดั้งเดิมควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ โดยการใช้การเพิ่มเทคโนโลยีทางด้านเครื่องมือ ใช้เครื่องจักรเข้าไปช่วย เพื่อให้เกิดลวดลายที่ สวยงามและประณีตมากขึ้น (บุญเรือง สมประจบ, 2553) งานศิลปหัตถกรรมมี

โครงสร้างและองค์ประกอบพิเศษเหนือกว่างานหัตถกรรม พิจารณาอย่างไรว่างานชิ้นนี้คืองาน ศิลปหัตถกรรม จากโครงสร้างประกอบด้วยวัตถุดิบที่ใช้สติปัญญาทั้งในขั้น “สรร” และขั้น “สร้าง” รูปแบบที่ใช้สติปัญญาทั้งในขั้น “สรร” และขั้น “สร้าง” สัดส่วนและขนาดที่ใช้สติปัญญากระทำให้ดูงาม ตาเพราะมีความสมส่วนลงตัว ฝีมือแต่ละคนใช้ทั้งภูมิปัญญา สติปัญญาและความประณีตประจงกระทำ ให้งามเด่นและมีอัตลักษณ์เฉพาะชิ้นงาน “ผลิตซ้ำอย่างไม่ซ้ำ” ถือเอาเป็นแม่แบบไม่ใช่ลอกเลียนแบบ ทำให้เกิดความแตกต่างที่ก่อให้เกิดจิตสัมผัสที่แตกต่างกัน เหมาะแก่การนำไปใช้ในประเพณีหรือพิธีกรรม (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2545)

รูปที่ 1 พื้นที่ปลูกต้นเตยปาหนัน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2564)

เมื่อศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวิวัฒนาการของการจักสาน ในด้านรูปแบบการใช้งานที่ถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัสดุที่ใช้ถูกคัดสรรให้มีคุณภาพและ ลวดลายที่สวยงามกับประเพณีนิยมของชาวมุสลิม ถึงแม้จะยังคงมีการทำงานหัตถกรรมจักสาน เตย ปาหนันอยู่ในพื้นที่แต่จำนวนที่พบมีจำนวนที่น้อยลงอีกทั้งผู้ที่ผลิตงานเป็นผู้สูงอายุ การผลิตงานถูกจำกัด แค่การสานเสื่อ เกิดความเหลื่อมล้ำ จึงเป็นที่มาของการวิจัยครั้งนี้เพื่อค้นหาวิธีการในการแก้ปัญหาของ งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันให้เกิดความยั่งยืน โดยการแสวงหาจิตวิญญาณแห่งงานหัตถกรรมจัก สานเตยปาหนันด้วยวิธีการค้นหาและศึกษาข้อมูลในเชิงวิชาการ งานวิจัย ตำรา บันทึกร่างและลงพื้นที่ เพื่อสืบค้นข้อมูลจากสถานที่และผู้คนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงในเชิงประจักษ์ การค้นหาจิตวิญญาณงาน หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสิ่งที่ได้มาในคือถ้อยคำบอกเล่าจากผู้ที่สืบทอดองค์ความรู้ที่อาศัยใน พื้นที่ ข้อมูลจากเอกสารที่ได้รับการยอมรับและมีความน่าเชื่อถือ สิ่งที่ปรากฏขึ้นเรียกว่านามธรรมไม่เป็น เหตุและผลแบบตรงไปตรงมา สิ่งที่ไม่คาดฝันอาจเกิดขึ้นได้เสมอ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถ ตีความหมายได้หลายหลาก ทำความเข้าใจปัญหาด้านจิตวิญญาณของชุมชนว่าเป็นที่รับรู้และเข้าใจใน

แง่มุมใดลักษณะใดบ้างเพื่อนำไปสู่การประเมินความสอดคล้องของแนวทางการส่งเสริมและการแก้ปัญหา (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2563 การค้นหาวิธีการจากแนวคิดที่เป็นนามธรรมสู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดรูปธรรมและนำไปสู่กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ส่งผลต่อคุณค่าผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งผลลัพธ์ขององค์ความรู้การค้นหาจิตวิญญาณแห่งงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อนำไปสู่แนวทางการสะท้อนจิตวิญญาณผ่านผลงานที่สามารถบ่งบอกรากเง้าให้กับผลิตภัณฑ์จักสานเตยปาหนัน ส่งเสริมให้ผู้สร้างสรรค์งานได้เกิดความตระหนักและความเข้าใจถึงสิ่งที่ปรากฏในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันและสร้างพลังแห่งภูมิปัญญาเพื่อการสานต่องานศิลปหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันและสืบสานจิตวิญญาณที่เป็นเอกลักษณ์แห่งท้องถิ่น จากผลลัพธ์ขององค์ความรู้จิตวิญญาณแห่งงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในด้านการทำมาหากินสามารถเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมเพิ่มรายได้เพื่อการยังชีพ กระตุ้นให้เกิดความสนใจจากคนรุ่นใหม่และสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้กับชุมชน ทั้งยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ.2561-2580) ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มีเป้าหมาย การพัฒนาที่มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ บนพื้นฐาน แนวคิด“ต่อยอดอดีต” โดยมองกลับไปที่ยุทธศาสตร์ชาติที่ รากเหง้าทางเศรษฐกิจ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่หลากหลาย

การศึกษานโยบายงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อค้นหาจิตวิญญาณงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ที่เป็นแนวทางในการสะท้อนจิตวิญญาณชุมชนผ่านงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

2. เนื้อหาของเรื่อง

2.1 หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

เตยปาหนัน หรืออาจรู้จักในชื่อ การะเกด ลำเจียก (กลาง) ปาแนะ (มลายู-นราธิวาส) มีถิ่นกำเนิดทั่วคาบสมุทรแถบศูนย์สูตร พบขึ้นเป็นกลุ่มตามชายหาดตั้งแต่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ไทย เวียดนาม คาบสมุทรมลายู หมู่เกาะฮาวาย อินเดีอ ออสเตรเลีย พอลินีเชีย และวานูอาตู สำหรับประเทศไทย พบมากที่จังหวัดตรัง สตูล เตยปาหนันเป็นพืชตระกูลปาล์ม ต้นเป็นพุ่ม สูงประมาณ 2 - 5 เมตร ใบมีลักษณะสีเขียวยาว คล้ายใบเตยหอม แต่ใบเตยปาหนันจะมีหนามริมใบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านข้าง 2 ข้าง และตรงกลางหลังใบ ใบกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร ใบเตยปาหนันนำไปใช้ประโยชน์ในงานจักสานเป็นเครื่องใช้ และเสื่อรองนั่ง

รูปที่ 2 แสดงวัสดุเตยปาหนัน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2564)

รูปที่ 3 แสดงการจักสานผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2564)

งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมีประวัติศาสตร์มายาวนานหากสืบสาวถึงที่มาของการเริ่มต้นนั้นได้มีการบันทึกข้อมูลจากศูนย์ศิลปาชีพ เริ่มต้นจากการได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซีย ที่อพยพมาตั้งรกรากทางตอนใต้ของประเทศไทย ตั้งแต่จังหวัดนราธิวาส ยะลา ปัตตานี สตูล ตรัง กระบี่ ในยุคนั้นมีการค้าขายระหว่างพ่อค้าไทยกับพ่อค้าชาวอินโดนีเซีย หรือที่เรียกว่าแขกอินโด ที่มักเดินทางโดยนำเรือมาเทียบท่าในทะเลอ่าวสิเกาแล้วขึ้นฝั่งนำผ้าปาเต๊ะมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าของชาวบ้านฝั่งไทย และข้อมูลระบุว่า การสานเสื่อเตยปาหนันได้รับการถ่ายทอดวิธีการสานมาจากพ่อค้ากลุ่มนี้เช่นกัน จากข้อมูลนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการนำวิธีการจักสานเตยปาหนันมาใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในภาคใต้ โดยนิยมใช้งานจักสานเตยปาหนันประเภทเสื่อเพื่อ

ปูนอนและนำไปรอนึ่งที่สุหร่า และใช้เป็นเส้นปูนอนของคู่ป่าวสาวที่จะแต่งงานใหม่ โดยคู่ป่าวสาวจะต้องช่วยกันสานไว้หลายๆ ผืน เพื่อใช้รอนแทนที่นอนทำสืบต่อกันมาช้านาน อีกทั้งยังใช้สำหรับการต้อนรับสมาชิกที่เพิ่งเกิดใหม่ของครอบครัวและไปจนถึงการนำเสื่อเตยปาหนันที่มีการสานแบบดั้งเดิมที่มีสิริธรรมชาติมาประกอบพิธีกรรมก่อนการฝังศพของชาวมุสลิม (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) จากบทสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน บางพื้นที่ใช้เตยปาหนันสานเป็นที่รองตากปลา ตากกุ้ง จากการทำประมง ซึ่งข้อมูลนี้ยังไม่พบจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ถือได้ว่าเป็นอีกข้อมูลสำคัญที่แสดงได้ชัดว่าเตยปาหนันเป็นงานจักสานที่อยู่ในวิถีชีวิต การทำมาหากินของชุมชนชาวมุสลิม (สกล อ่อนนวม, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2564)

รูปที่ 4 แสดงการสานเสื่อและการสานชิ้นรูปผลิตภัณฑ์

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2563)

กระบวนการผลิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จุดเริ่มต้นของการผลิตโดยชาวบ้านในชุมชนที่ทำงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันจะรวมตัวกันไปตัดเตยบริเวณป่าโกงกางหรือพื้นที่ปลูกเตยของชุมชนที่เกิดจากการร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐและชุมชนเพื่อลดการลुक้าในพื้นที่หวงห้าม การตัดต้องเลือกเตยที่มีขนาดและอายุที่เหมาะสมต่อการนำไปทำเส้นเตย เมื่อต่างคนต่างตัดแล้วทุกคนจะนำเตยมามัดรวมกันเพื่อช่วยกันนำกลับ โดยอาศัยกำลังจากคนที่แข็งแรงช่วยกันนำใบเตยออกจากพื้นที่ที่ตัดและนำไปแยกให้กับเจ้าของเตยเมื่อถึงชุมชน เมื่อได้เตยสดมาแล้วนั้นใบเตยจะถูกนำมาผ่าเพื่อนำมาผ่าหลังเพื่อแยกหนามออกและเหลาหนามข้างออก ชูตให้นิ่มด้วยไม้ชูตที่ถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่แต่ปัจจุบันอาจมีวัสดุประเภทเหล็กหรืออลูมิเนียม จากนั้นนำเส้นเตยไปต้มและแช่น้ำไว้ 2 วัน และนำขึ้นมาตากจนแห้ง จึงนำไปย้อมสีหรือนำไปสาน แต่ก่อนสานนั้นต้องชูตเส้นเตยให้เรียบและนิ่มเพื่อจะทำให้สานเส้นเตยได้ง่าย โดยมีคำกล่าวที่ว่า “การเตรียมเตยก่อนสานต้องเข้าใจอารมณ์ที่สัมพันธ์กับกับอากาศร้อนเย็นของแต่ละช่วงเวลาของวัน ผู้รู้ธรรมชาติของเตยจะต้องจัดการให้เหมาะสมว่าเวลาใดควรทำอะไรกับเตย

เช่น ยามเช้าอากาศเย็นเป็นเวลาที่เหมาะสมกับการชดเตยเพราะเส้นยังนิ่ม ชุดง่าย” (สืบสานตำนานเตยปาหนัน, 2554) เตยปาหนันมีคุณสมบัติเด่นด้านความเหนียวของเส้นใย ไม่ขึ้นรา เพราะขั้นตอนของการทำเส้นเตยผ่านการตากแดดและในบางชุมชนพบว่านำเส้นเตยไปอังไฟ เมื่อนำมาทำผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อรองนั่งหรือหมอนเมื่อใช้แล้วเส้นใยจะนุ่ม มีความมันเงา กระบวนการทำงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันนั้นมีขั้นตอนยุ่งยากและต้องอาศัยประสบการณ์ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของสืบสานงานภูมิปัญญาตั้งแต่การเตรียมเส้นเตยไปจนถึงขั้นตอนการสานเตยเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ รวมถึงช่องทางการจำหน่ายและความนิยมที่มีเฉพาะกลุ่มส่งผลต่อค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่ไม่คิดสืบสานต่อยอดจากครอบครัวและหันไปประกอบอาชีพอื่น

ผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในปัจจุบัน พบรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่นำไปใช้หลากหลายประเภท ทั้งของใช้สุภาพสตรี ของตกแต่งบ้าน เฟอร์นิเจอร์ และนำเทคโนโลยีด้านการตัดเย็บและเครื่องรีดเส้นเตยมาใช้ในกระบวนการผลิต จากเดิมขึ้นรูปผลิตภัณฑ์จากการสานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ลักษณะของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม นอกจากการใช้งานในครัวเรือนแล้วชุมชนจัดตั้งกลุ่มเพื่อผลิตและจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังให้กับผู้สนใจสร้างรายได้ให้กับชุมชนในส่วนของการใช้งานและรูปร่างของผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นโดยการนำวัสดุอื่นมาประกอบเพื่อเพิ่มความสวยงามและเพิ่มมูลค่า รวมถึงเส้นเตยที่ผ่านการย้อมสีเพื่อเพิ่มสีสันซึ่งมีความสัมพันธ์กับลวดลายดั้งเดิมและลวดลายที่พัฒนาไปตามทักษะและการออกแบบของผู้สืบทอดภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน แต่จะพบปัญหาด้านการนำไปย้อมสี ลักษณะของสีที่นำมาย้อมจะต้องเป็นสีในโทนเข้มเพื่อให้สีเกาะติดเส้นเตยมีความชัดเจนมากขึ้น

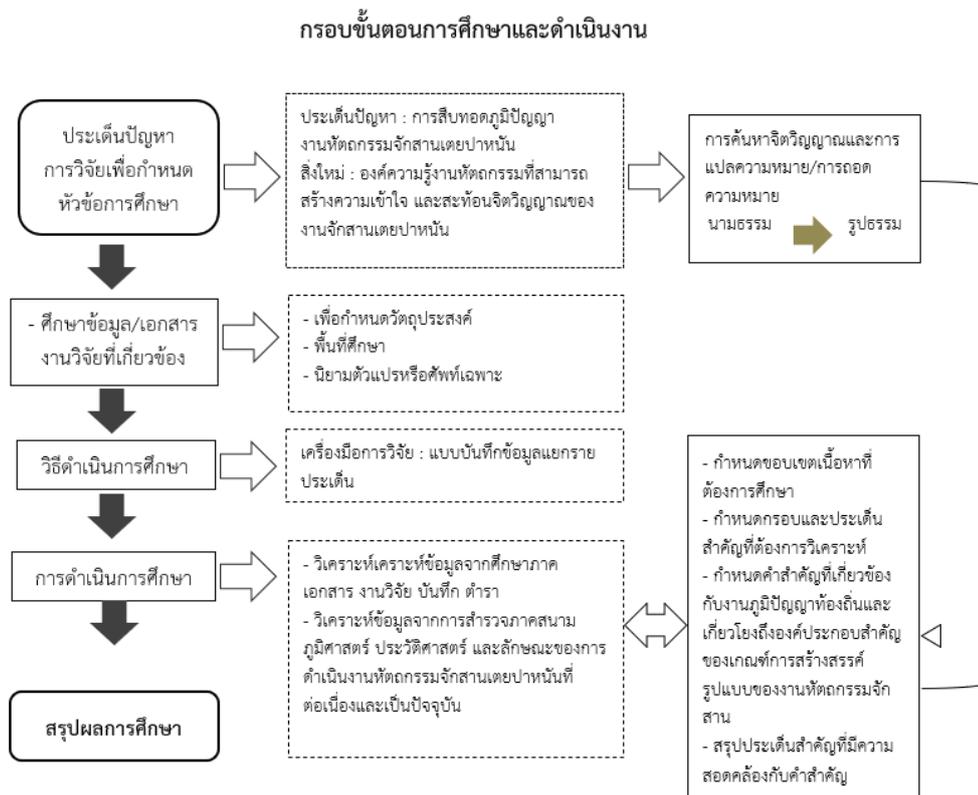

รูปที่ 5 แสดงผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันประเภทของใช้สุภาพสตรี

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดตรัง (2563)

2.2 จิตวิญญาณภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันได้ถูกนำมาศึกษาทั้งด้านประวัติศาสตร์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การทดสอบเส้นใย การผลิตเครื่องจักรสำหรับท่อนแรงในขั้นตอนการผลิตเส้นเตยปาหนัน องค์ความรู้เหล่านี้ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายวงกว้างของงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอนแต่ละขั้นตอนนั้นต้องอาศัยความชำนาญและทักษะจากการสำรวจข้อมูลพบว่าหลายชุมชนในภาคใต้ยังคงมีการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน แต่ยังพบว่าผู้สืบทอดภูมิปัญญานั้นมีจำนวนลดลง ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญของการพัฒนาและสานต่องานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน การศึกษาภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสะท้อนจิตวิญญาณชุมชนมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา จากศึกษาเอกสาร งานวิจัย บันทึก ตำรา และข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ในเขตพื้นที่จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง และ จังหวัดพังงา โดยมีกรอบขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

รูปที่ 6 แผนภาพกรอบขั้นตอนการศึกษาและดำเนินงาน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2566)

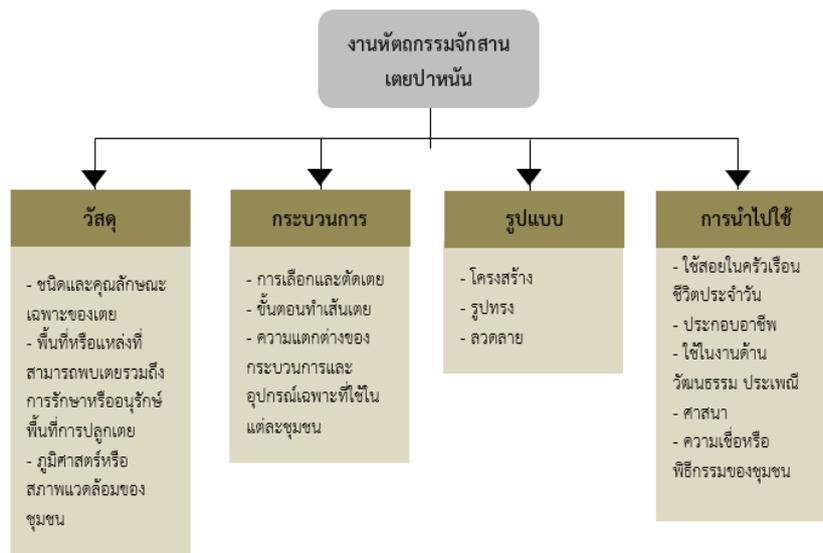
การศึกษาภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสะท้อนจิตวิญญาณชุมชนได้กำหนดแนวทางการดำเนินการศึกษาตามกรอบขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดขอบเขตข้อมูลที่ต้องการศึกษาข้อมูลซึ่งการศึกษาเรื่องภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันนี้ได้กำหนดไว้ดังนี้

- ข้อมูลปฐมภูมิ ด้านพื้นที่ คือ ชุมชนบ้านรำหมาด ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ชุมชนบ้านดุนุน ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง และชุมชนบ้านคลองนอน ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา

- ข้อมูลทุติยภูมิ ด้านเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากทั้งภายในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องและยอมรับเกี่ยวกับงานจักสานจากวัสดุเตยปาหนัน ตำราที่ได้รับการยอมรับและสามารถสืบค้นได้จากหน่วยงานหรือองค์กรที่น่าเชื่อถือและได้รับอ้างอิงถึง และบทสัมภาษณ์จากผู้ผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

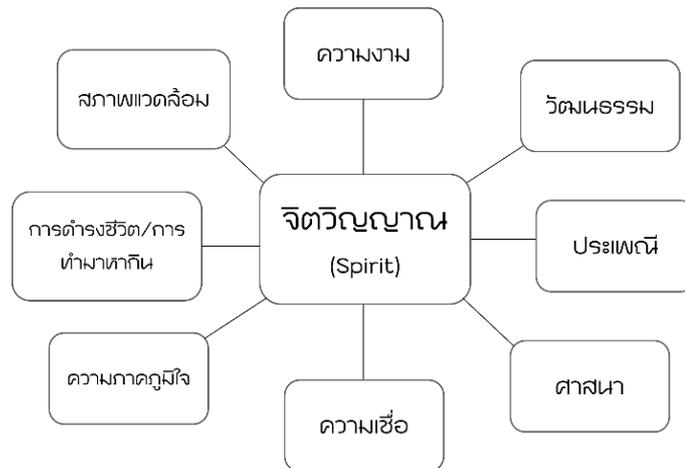
2. กำหนดกรอบและประเด็นสำคัญที่ต้องการวิเคราะห์เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน มีดังนี้

รูปที่ 7 แผนภาพกรอบการวิเคราะห์งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2566)

3. กำหนดคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกี่ยวโยงถึงองค์ประกอบสำคัญของเกณฑ์การสร้างสรรค์รูปแบบของงานหัตถกรรมจักสาน ประกอบไปด้วยคำว่า ความงาม วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ความภาคภูมิใจ การดำรงชีวิตหรือการทำมาหากิน และสภาพแวดล้อม ดังรูปที่ 8

รูปที่ 8 คำสำคัญเพื่อค้นหาจิตวิญญาณงานหัตถกรรมจักสาน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2565)

4. สรุปประเด็นสำคัญที่มีความสอดคล้องกับคำสำคัญ เพื่อให้ความหมายของจิตวิญญาณงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สรุปการผลวิเคราะห์ประเด็นและคำสำคัญในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ที่	สรุปข้อมูลงานหัตถกรรมจักสาน	ประเด็นการวิเคราะห์	คำสำคัญ
1	เตยปาหนัน หรือ ลำเจียก (กลาง) ปาแนะ (มลายู-นราธิวาส) มีถิ่นกำเนิดทั่วคาบสมุทรมุขศูนย์สูตร ประเทศไทยพบมากที่จังหวัดตรัง สตูล เตยปาหนันเป็นพืชตระกูลปาล์ม ต้นเป็นพุ่มสูงประมาณ 2 - 5 เมตร มีหนามริมใบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านข้าง 2 ข้าง และตรงกลางหลังใบใบกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร บางพื้นที่เริ่มมีจำนวนน้อยลงทำให้เกิดการปลูกทดแทน	วัสดุ	สภาพแวดล้อม
2	การคัดเลือกใบเตยปาหนันที่อยู่ส่วนกลางกอลเลือกตัดใบที่มีความยาว 1-1.5 เมตร รีดหนามเตยออก ทำเส้นเตยโดยใช้อุปกรณ์สำหรับรูดเตยให้เป็นเส้น นำเตยไปต้มให้สุก ในบางชุมชนใช้วิธีอังไฟ ทั้งสองวิธีช่วยให้เส้นไม่เกิดเชื้อรา	กระบวนการ	ความภาคภูมิใจ

ที่	สรุปข้อมูลงานหัตถกรรมจักสาน	ประเด็นการวิเคราะห์	คำสำคัญ
	นำไปตากแดดให้แห้งสนิท จะได้เส้นเตยสีธรรมชาติ สามารถนำไปย้อมสีได้ เมื่อได้เส้นเตยให้ขนาดเส้นเตยให้มัดด้วยไม้ไผ่สำหรับมัดเส้นเตยมัดเส้นเตยเป็นกำให้มีขนาดความยาวใกล้เคียงกันและเก็บไว้ในที่ร่ม		
3	- ผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมเป็นเสื่อและซมุก พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือสตรี โครงสร้างผลิตภัณฑ์มีทั้งขึ้นด้วยมือทั้งหมดและใช้เครื่องตัดเย็บ มีรูปทรงที่สวยงามตามสมัยนิยมเพิ่มมากขึ้นปัจจุบันเสื่อเตยปาหนันนำไปผลิตเป็นสินค้าประเภทเฟอร์นิเจอร์ ขอตกแต่งบ้าน - ลวดลายของการสารเสื่อเตยปาหนันพบว่ามี 12 ลวดลาย คือ ลายมะลิ ลายวงแหวน ลายสอง ลายอกปู ลายลูกแก้ว ลายดอกจัน ลายตาบอด ลายเกล็ดปลา ลายหมากรุก ลายตำโป๊ะ ลายงูเหลือม ลายยอดเบน ลายที่พบมากที่สุดและसानง่าย คือ ลายตาบอด และ ลายหมากรุก	รูปแบบ	ความงาม
4	- นำงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันประเภทเสื่อมาใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมของชุมชนชาวมุสลิม คือ การแต่งงาน พิธีกรรมการเข้าสู่นิตเด็ก ใช้รองนั่งในสุเหร่าเพื่อทำพิธีละหมาด เสื่อเตยปาหนันสีธรรมชาติมารองศพผู้ตาย - นำเสื่อเตยปาหนันมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย ในบางชุมชนจำหน่ายเส้นเตย เสื่อเตยปาหนันให้กับกลุ่มที่มีกำลังการผลิตที่สูงกว่าหรือ จำหน่ายให้กับผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในพื้นที่	การนำไปใช้	วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ การทำมาหากิน

ที่มา: อุทัยวรรณ ประสงค์เงิน (2565)

จากตารางการผลวิเคราะห์ประเด็นและคำสำคัญในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน สามารถอธิบายได้ว่าประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาร่วมกับคำสำคัญ คือ ความภาคภูมิใจ ความงาม และการทำมาหากิน ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา สภาพแวดล้อม สรุปผลได้ดังนี้

ความภาคภูมิใจ หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งภายในครอบครัวและชุมชน มีความสามัคคีที่แสดงผ่านกิจกรรมของคนในครอบครัว ความสามัคคีแสดงออกผ่านขั้นตอนการทำเส้นเตยปาหนัน เนื่องจากการทำเส้นเตยนั้นมีหลายขั้นตอน เริ่มต้นการตัดใบเตยสดเพื่อนำมาทำวัสดุเส้นเตยในงานจักสานต้องอาศัยกำลังและความอดทนเพราะธรรมชาติของเตยปาหนันมีหนามแหลมคมและน้ำหนักมาก กลุ่มงานและชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ต้นเตยปาหนันด้วยการปลูกทดแทน กิจกรรมที่เกิดขึ้นนี้ได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาก่อเกิดการหล่อหลอมสานต่อจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้สมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชนไม่ได้สานต่อกรจักสานเตยปาหนันแต่ยังคงช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

ความงาม หมายถึง สิ่งที่ปรากฏผ่านผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันประกอบด้วย โครงสร้าง รูปทรง ลวดลาย ผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมเป็นเสื่อและหมวก พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือสตรีมีลักษณะและโครงสร้างที่ขึ้นด้วยมือทั้งหมดและใช้เครื่องตัดเย็บ มีรูปทรงที่สวยงามตามสมัยนิยมเพิ่มมากขึ้นปัจจุบันเสื่อเตยปาหนันนำไปผลิตเป็นสินค้าประเภทเฟอร์นิเจอร์ ขอตกแต่งบ้าน การย้อมสีมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นด้วยวิธีการที่ใหม่ขึ้น ด้านลวดลายของงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันพบว่า มี 12 ลวดลาย คือ ลายมะลิ ลายวงแหวน ลายสอง ลายอกปู ลายลูกแก้ว ลายดอกจัน ลายตาบอด ลายเกล็ดปลา ลายหมากรุก ลายตำโป๊ะ ลายงูเหลือม ลายยอดเบน ลวดลายดังกล่าวมานี้เกิดจากการมองเห็นสิ่งต่างๆรอบตัวในวิถีชีวิตนำมาประยุกต์ในงานหัตถกรรมจักสาน ความยากง่ายแตกต่างกันออกไปแต่ที่มักปรากฏและพบเห็นมากที่สุดทั้งการสานเสื่อและผลิตภัณฑ์ประเภทของใช้ต่างๆ คือ ลายตาบอดซึ่งเป็นลายดั้งเดิม และหมากรุก มีลักษณะการสานที่ง่ายกว่าลวดลายอื่นๆ อีกทั้งเมื่อสานเป็นเสื่อแล้วนั้นนำไปตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ไม่มีปัญหาเรื่องการต่อลวดลาย ทำขนาดได้ตามต้องการ

การทำมาหากิน หมายถึง เกิดรายได้เพื่อการดำรงชีวิตของครอบครัวและชุมชน ปัจจุบันงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนได้มีกำลังพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างสรรค์ สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในด้านการทำมาหากิน ผู้จักสานรายเดิมมีรายได้อย่างต่อเนื่องและกระตุ้นให้เกิดการความสนใจจากคนรุ่นใหม่

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมเตยปาหนันไม่ปรากฏในพื้นที่เก็บข้อมูล และชุมชนเกิดการย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่เพื่อขยายพื้นที่ของชุมชนจึงเกิดความเชื่อด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่ออยู่และสภาพแวดล้อม

ประเพณี หมายถึง การนำงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันประเภทเสื่อมาใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมของ

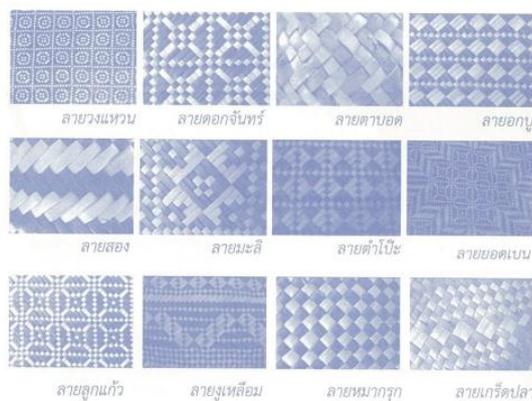
ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมเตยปาหนันไม่ปรากฏเพียงแต่ใช้ในการรอนั่งในสุเหร่าเพื่อทำพิธีละหมาดเพียงเท่านั้น

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมเตยปาหนันไม่ปรากฏในพื้นที่เก็บข้อมูล และชุมชนเกิดการย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่เพื่อขยายพื้นที่ของชุมชนจึงเกิดความเชื่อด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อม

ความภาคภูมิใจ หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งภายในครอบครัวและชุมชน มีความสมัครีที่แสดงผ่านกิจกรรมของคนในครอบครัว ความสมัครีแสดงออกผ่านขั้นตอนการทำเส้นเตยปาหนัน เนื่องจากการทำเส้นเตยนั้นหลายขั้นตอน เริ่มต้นการตัดใบเตยสดเพื่อนำมาทำวัสดุเส้นเตยในงานจักสานต้องอาศัยกำลังและความอดทนเพราะธรรมชาติของเตยปาหนันมีหนามแหลมคมและน้ำหนักมาก กลุ่มงานและชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ต้นเตยปาหนันด้วยการปลูกทดแทน กิจกรรมที่เกิดขึ้นนี้ได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาก่อเกิดการหล่อหลอมสานต่อจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้สมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชนไม่ได้สานต่อกรจักสานเตยปาหนันแต่ยังคงช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

การทำมาหากิน หมายถึง เกิดรายได้เพื่อการดำรงชีวิตของครอบครัวและชุมชน ปัจจุบันงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนได้มีกำลังพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างสรรค์ สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในด้านการทำมาหากิน ผู้จักสานรายเดิมมีรายได้อย่างต่อเนื่องและกระตุ้นให้เกิดการความสนใจจากคนรุ่นใหม่

สภาพแวดล้อม หมายถึง วัสดุธรรมชาติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้คือ เตยปาหนัน พบมากในแถบพื้นที่ฝั่งอันดามันภาคใต้ของประเทศไทย เตยปาหนันเป็นพืชตระกูลปาล์ม ต้นเป็นพุ่มสูงประมาณ 2 - 5 เมตร มีหนามริมใบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านข้าง 2 ข้าง และตรงกลางหลังใบใบกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร เมื่อนำมาผ่านกระบวนการทำเส้นเตยพบว่าเส้นใยนุ่ม มีความมันเงาเหนียว และไม่มีเชื้อรา เหมาะสำหรับทำงานหัตถกรรมจักสานเพื่อใช้สอยในครัวเรือน รวมถึงใช้ประกอบกิจกรรมของครัวเรือน ประเพณีต่างๆของชุมชน วัสดุถือเป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดรูปแบบการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมจักสานทุกประเภท

รูปที่ 6 ลวดลายงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ที่มา: หนังสือสืบสานตำนานเตยปาหนัน (2554)

3. บทสรุป

งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเปรียบเสมือนตัวแทนของบรรพบุรุษที่ใช้สิ่งที่มีอยู่รอบตัวให้เป็นประโยชน์ด้วยการนำวัสดุธรรมชาติที่พบมากในชุมชนมาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับลักษณะสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ รวมถึงประเพณีหรือวัฒนธรรมชุมชน ผ่านการคิด การทำซ้ำ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมีกระบวนการทำหลายขั้นตอนและเวลาหลายวันในการผลิตเส้นเตยให้เหนียว มั่นเงา ไม่ขึ้นรา ด้วยวิธีการเลือกใบเตยที่เหมาะสม ใช้ความร้อนโดยการ อังไฟ การต้มตากแดด ขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนว่าใช้แนวทางไหนที่เหมาะสม ด้านการสร้างลวดลายมีการพัฒนาจากลายดั้งเดิมที่มาจากวิถีชีวิตหรือสิ่งที่อยู่รอบรอบให้ เป็นไปตามสภาพสังคมสอดคล้องไปตามยุคสมัย สิ่งปรากฏในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของบรรพบุรุษ เมื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์ตามกระบวนการพบได้ว่างานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันถูกสะท้อนผ่านการการคิด การเลือกสรรวัสดุ กระบวนการผลิตและการแสวงหาวิธีการเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ นำไปใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในชุมชนมีความงามตามกรอบของวัฒนธรรม ประเพณี นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของการร่วมแรงร่วมใจของคนในครอบครัว ชุมชนเกิดการสร้างอาชีพมีรายได้จนแพร่ขยายสู่เชิงพาณิชย์ทำให้เป็นที่รู้จักและยอมรับ สิ่งเหล่านี้ คือประวัติศาสตร์ส่งต่อภูมิปัญญาอันดีนี้ให้ลูกหลานได้นำไปใช้สืบต่อกันไป

4. เอกสารอ้างอิง

โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์. (2563). *สุขภาพทางปัญญา: จิตวิญญาณ ศาสนาและความเป็นมนุษย์*.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

ซีเราะห์ สือรี. (2554). *สืบสานตำนานเตยปาหนัน เยาวชนบ้านรำหมาด*. โครงการบัณฑิตอาสา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บุญเรือง สมประจบ. (2553). *หัตถกรรมไม้แกะสลักภาคกลาง : การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้าน การ*

ผลิตและการพัฒนาเชิงพาณิชย์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, (2554). *สืบสานตำนานเตยปาหนัน*,

https://dol.thaihealth.or.th/resourcecenter/sites/default/files/documents/suuebsaantamnaanetyapaahnan_eyaawchnbaanraahmaa.pdf

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, (2563). *จักสานเตยปาหนัน*,

https://www.sacit.or.th/uploads/items/attachments/ff2fd343aadac082034cc28e08000f82/_28f6e940db4f4097ccae214a2b258cd0.pdf

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2545). ศิลปหัตถกรรมไทย : จากสายรากเก่าสู่กระแสโลกาภิวัตน์. วารสาร
สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 3(2), 5-10.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดตรัง, (2563), *จักสานเตยปาหนัน OTOP จ.ตรัง ต่อยอดภูมิปัญญาบรรพ
บุรุษ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จักสานส่งออก*, <https://trang.cdd.go.th/2020/06/15>